

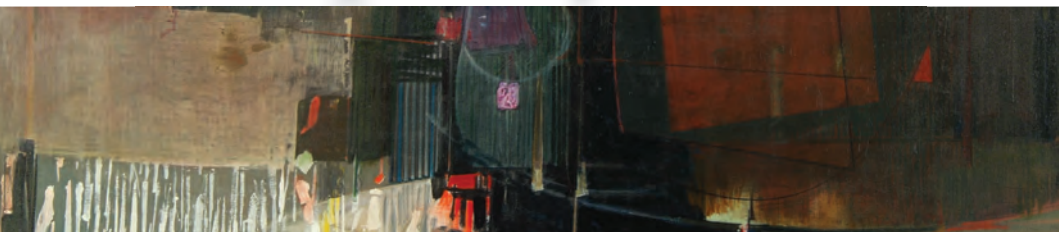

ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Τέχνη

και

Δημοκρατία

7-9 Δεκεμβρίου 2017

Μουσείο της Ακρόπολης

Αμφιθέατρο

ΙΔΡΥΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Αλέκος Κοντόπουλος (1904-1975), *Δέηση για την ειρήνη*, 1967-1968
ελαιογραφία σε μουσαμά, 140 × 200 εκ.
Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 745

Θάνος Τσίγκος (1914-1965), *Αφηρημένο κόκκινο*, 1955
ελαιογραφία σε μουσαμά, 73,2 × 92 εκ.
Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 487

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Μανόλης Αγγελίδης

Κώστας Αθανασίου

Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου

Ελισάβετ Κοτζιά

Νίκη Μαρωνίτη

Παντελής Μπουκάλας

Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου

Τάσος Σακελλαρόπουλος

Παύλος Σούρλας

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΕΣ - ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ

Μανόλης Αγγελίδης [καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών]

Κώστας Αθανασίου [γενικός γραμματέας της Βουλής των Ελλήνων]
Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου [ομότιμη καθηγήτρια Φιλοσοφικής Σχολής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης]

Βίκτωρ Αρδίττης [σκηνοθέτης, καθηγητής, Τμήμα Θεάτρου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης]

Βασίλης Βουτσάκης [επίκουρος καθηγητής, Νομική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών]

Θανάσης Γκιούρας [καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης]

Γιάννα Δεληβοριά [δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας]

Κύρκος Δοξιάδης [καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών]

Ντένης Ζαχαρόπουλος [ιστορικός, θεωρητικός τέχνης, καλλιτεχνικός διευθυντής της Πινακοθήκης, των Συλλογών και Μουσείων του Δήμου Αθηναίων]

Φαίη Ζήκα [αναπληρώτρια καθηγήτρια, Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών]

Ανδρέας Ιωαννίδης [ιστορικός τέχνης, καθηγητής, Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών]

Ελισάβετ Κοτζιά [κριτικός λογοτεχνίας - δημοσιογράφος]

Γιάννης Κονταράτος [ζωγράφος, επίκουρος καθηγητής, Τμήμα Εικαστικών Τεχνών, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών]

Αμαλία Κωτσάκη [επίκουρη καθηγήτρια, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνείο Κρήτης]

Ιωάννα Λαλιώτου [αναπληρώτρια πρότυπη Δημοσίων και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, αναπληρώτρια καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας]

Michael Löwy [κοινωνιολόγος, φιλόσοφος, επίτιμος διευθυντής ερευνών, Centre National de la Recherche Scientifique]

Νίκη Μαρωνίτη [γενική γραμματέας του Ιδρύματος της Βουλής, επίκουρη καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών]

- Παντελής Μπουκάλας** [συγγραφέας - δημοσιογράφος]
- Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου** [καθηγητής, Νομική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών]
- Γιάννης Παπαθεοδώρου** [αναπληρωτής καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων]
- Παναγιώτης Σ. Πούλος** [αναπληρωτής καθηγητής, Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών]
- Αλεξάνδρα Ρασιδάκη** [αναπληρώτρια καθηγήτρια, Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης]
- Τάσος Σακελλαρόπουλος** [πρόεδρος της επιστημονικής επιτροπής του Ιδρύματος της Βουλής, ιστορικός, υπεύθυνος Ιστορικών Αρχείων, Μουσείο Μπενάκη]
- Παύλος Σούρλας** [τέως γενικός γραμματέας Ιδρύματος της Βουλής, ομότιμος καθηγητής Νομικής Σχολής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών]
- Κώστας Σταμάτης** [καθηγητής, Τμήμα Νομικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης]
- Εύα Στεφανή** [σκηνοθέτης, αναπληρώτρια καθηγήτρια, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών]
- Παναγιώτης Τουρνικιιώτης** [καθηγητής, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο]
- Μάρκος Τσέτσος** [καθηγητής, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών]
- Λίζυ Τσιριμώκου** [ομότιμη καθηγήτρια Φιλοσοφικής Σχολής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης]
- Ευαγγελία Χατζηκωνσταντίνου** [δρ. αρχιτέκτονας-πολεοδόμος Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου]
- Αντώνης Χατζημωυσής** [αναπληρωτής καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών]
- Δημήτρης Χριστόπουλος** [πρόεδρος Διεθνούς Ομοσπονδίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (International Federation for Human Rights), αναπληρωτής καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών]
- Μιχάλης Χρυσανθόπουλος** [καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης]

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Πέμπτη, 7 Δεκεμβρίου 2017

10.00 ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

— **Νικόλαος Βούτσας**

πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων

— **Νίκη Μαρωνίτη**

γενική γραμματέας του Ιδρύματος της Βουλής
για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία

Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

**Τέχνη, δημοκρατία, κρίση:
άλλοι κόσμοι, άλλες γλώσσες, ίδιες έννοιες**

Α΄ Μέρος / Προεδρεύουσα: Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου

10.30 **Παντελής Μπουκάλας**

Το πρότυπο του ποιητή-πολίτη: από τον Σόλωνα στον Σολωμό

10.50 **Φαίη Ζήκα**

*Το πρόβλημα του γούστου: η ανάδυση της Αισθητικής
ως δημοκρατικού προτύπου*

11.10 **Παναγιώτης Σ. Πούλος**

*Δύο ενδεικτικά παραδείγματα δημιουργικής αναμέτρησης
της τέχνης με την ιστορία και την κοινωνία: τα παλίμψηστα
του Μαρσέλ Προυστ και του Άμπν Βάρμπουργκ*

11.30 Συζήτηση

11.50 Διάλειμμα

Β΄ ΜΕΡΟΣ / Προεδρεύων: Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου

12.10 **Αντώνης Χατζημωσής**

Ο εκτεθειμένος εαυτός

12.30 **Βασίλης Βουτσάκης**

*Κράτος και τέχνη: διάπλαση των πολιτών,
δικαιώματα των ατόμων*

- 12.50 **Δημήτρης Χριστόπουλος**
Το “λογοκριτικό παράδοξο”
- 13.10 Συζήτηση
- 13.30 Διακοπή εργασιών

Β΄ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

**19ος αιώνας: επαναστάσεις, αντεπαναστάσεις
και ο ρόλος του καλλιτέχνη**

ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΥΣΑ: Ελισάβετ Κοτζιά

- 15.00 **Αλεξάνδρα Ρασιδάκη**
Οι Γερμανοί ποιητές και το κράτος (τους)
- 15.20 **Λίζυ Τσιριμώκου**
«Σαν πιστολιά σε κονσέρτο...»
- 15.40 **Γιάννα Δεληβοριά**
«Πρὸς τέρψιν τῶν περισταμένων»:
ὄψεις της ψυχικής ασθένειας στην πεζογραφία του 19ου αιώνα
- 16.00 **Θανάσης Γκιούρας**
«Θα έπρεπε να είσαι περισσότερο σαιξπηρικός...».
Ο Marx, ο Lassalle και η λογοτεχνία της νεωτερικότητας
- 16.20 Συζήτηση
- 16.40 Λήξη εργασιών α΄ ημέρας

Παρασκευή, 8 Δεκεμβρίου 2017

Γ΄ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

**Υπάρχουν «μικρόψυχοι καιροί για την τέχνη»;
Μεταξύ δύο πολέμων**

Α΄ ΜΕΡΟΣ / ΠΡΟΕΔΡΕΥΩΝ: Κώστας Αθανασίου

- 10.00 **Michael Löwy**
What is romantic anticapitalism?
- 10.30 **Μιχάλης Χρυσανθόπουλος**
Πρωτοποριακά κινήματα με ισχυρή πολιτική διάσταση:
Dada και υπερρεαλισμός

- 10.50 **Κώστας Σταμάτης**
Η Ρωσική Πρωτοπορία: από την πειραματική τέχνη σε τέχνη υπηρετική της τεχνικής
- 11.10 **Γιάννης Παπαθεοδώρου**
*Ο Γκράμσι διαβάζει τον Μακιαβέλι.
Η τέχνη της ανάγνωσης και η τέχνη της δημοκρατίας*
- 11.30 Συζήτηση
- 11.50 Διάλειμμα

Β΄ ΜΕΡΟΣ / ΠΡΟΕΔΡΕΥΩΝ: Τάσος Σακελλαρόπουλος

- 12.10 **Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου**
Το πολιτικό αγαθό της τέχνης και οι ιδιομορφίες του
- 12.30 **Φραγκίσκη Αρπατζοπούλου**
*Ο Στέφαν Γκεόργκε:
η άνοδος και η πτώση του “ποιητή-προφήτη”*
- 12.50 **Παναγιώτης Τουρνικιώτης**
Πολιτική και αρχιτεκτονική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου
- 13.10 **Ευαγγελία Χατζηκωνσταντίνου**
*Η λεωφόρος Συγγρού ως πεδίο και σύμβολο
του ελληνικού εκσυγχρονισμού*
- 13.30 Συζήτηση
Λήξη εργασιών β΄ ημέρας

Σάββατο, 9 Δεκεμβρίου 2017

Ειδική συνεδρίαση αφιέρωμα στις προημερίδες

ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΥΣΑ: Νίκη Μαρωνίτη

- 10.00 Πολυτεχνείο Κρήτης / **Αμαλία Κωτσάκη**
Συμπεράσματα ημερίδας «Πόλη, δημοκρατία, αρχιτεκτονική»
- 10.20 Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας / **Ιωάννα Λαλιώτου**
*Συμπεράσματα ημερίδας «Νεωτερικότητα και Βαρβαρότητα:
Τέχνη και Ολοκαύτωμα»*
- 10.40 Συζήτηση
- 11.00 Διάλειμμα

Οδεύοντας προς το σύγχρονο

Α΄ ΜΕΡΟΣ / ΠΡΟΕΔΡΕΥΩΝ: Παντελής Μπουκάλας

- 11.20 **Εύα Στεφανή**
Ντοκιμαντέρ και δημοκρατία εν δυνάμει
- 11.40 **Ελισάβετ Κοτζιά**
*Τι απέγιναν οι λογοτέχνες-διανοούμενοι
στα τέλη του 20ού αιώνα;*
- 12.00 **Ντένης Ζαχαρόπουλος**
Η φαντασία είναι η μνήμη του μέλλοντος
- 12.20 Συζήτηση
- 12.40 Διάλειμμα

Β΄ ΜΕΡΟΣ / ΠΡΟΕΔΡΕΥΩΝ: Κύρκος Δοξιάδης

- 13.00 **Βίκτωρ Αρδίττης**
*Η επιστροφή του Χορού.
Μορφές συλλογικότητας στη σύγχρονη σκηνή*
- 13.20 **Μάρκος Τσέτσος**
Έντεχνη μουσική και δημοκρατία
- 13.40 **Ανδρέας Ιωαννίδης**
*Σώμα - Τέχνη - Δημοκρατία:
από την Αναγέννηση στον Μοντερνισμό*
- 14.00 **Γιάννης Κονταράτος**
*Ζωγραφίζοντας το “νέο αμερικανικό τοπίο τρόμου”.
Η πολιτική στο έργο του Φίλιπ Γκάστον*
- 14.20 Συζήτηση
- 14.40 Λήξη εργασιών συνεδρίου

Πέμπτη, 7 Δεκεμβρίου 2017

**Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΑ: Τέχνη, δημοκρατία, κρίση:
άλλοι κόσμοι, άλλες γλώσσες, ίδιες έννοιες**

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΠΟΥΚΑΛΑΣ
συγγραφέας - δημοσιογράφος

**Το πρότυπο του ποιητή-πολίτη:
από τον Σόλωνα στον Σολωμό**

Είναι περίπου έθιμο να καταγγέλλονται οι ποιητές σαν εγωπαθώς αποσυρμένοι σε χρυσελεφάντινους πύργους, ή να κατηγορούνται ότι «σιωπούν». Η ποίηση ωστόσο, ήδη από τα πρώτα φανερώματά της στην ελληνική γλώσσα, δεν απέβλεπε αποκλειστικά στην τέρψη των ακροατών της αλλά και στη διδασκαλία, στην ψυχαγωγία με τη βαθύτερη σημασία της. Η εμπλοκή της ποίησης στη διαπαιδαγώγηση του δήμου είναι έκδηλη στην περίπτωση όσων φιλοσόφων επέλεξαν να συνθέσουν έμμετρα τους στοχασμούς τους και, μετακινούμενοι από πόλη σε πόλη, να ανακοινώνουν τις σκέψεις και τις διδαχές τους εμπιστευόμενοι τον ποιητικό τρόπο.

Ακόμα πιο χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος με τον οποίο λειτούργησε ως πολίτης ο Σόλων: ασκούσε την πολεμική του και σμίλευε το πάθος του για τη δημοκρατία συνθέτοντας ποιήματα. Γι' αυτόν ο λόγος, και μάλιστα ο ποιητικός, ήταν πράξη. Εμφύχωσε έτσι εξαιρετικά το πρότυπο του ποιητή-πολίτη, που δεν έχασε την αίγλη του ούτε στους πιο «μικρόψυχους καιρούς».

ΦΑΪΗ ΖΗΚΑ

αναπληρώτρια καθηγήτρια, Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας
της Τέχνης, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών

Το πρόβλημα του γούστου: η ανάδυση της Αισθητικής ως δημοκρατικού προτύπου

Η ανάδυση της Αισθητικής ως ξεχωριστού φιλοσοφικού κλάδου τον 18ο αιώνα συνδέεται με το πρόβλημα του γούστου: πώς είναι δυνατόν να συμφωνήσουμε αν κάτι είναι ωραίο ή όχι, όταν η συγκεκριμένη κρίση διαφέρει τόσο πολύ από άτομο σε άτομο; Συνδέεται επίσης με τη δυνατότητα συστηματοποίησης ενός λόγου για τις αισθήσεις, τις οποίες η φιλοσοφία παραδοσιακά θεωρεί ως πηγή πλάνης, καθώς και της απόλαυσης που μπορεί να προκύπτει από αυτές. Η ανακοίνωση έχει ως στόχο να αναδείξει το ιστορικό, φιλοσοφικό και πολιτικό πλαίσιο της νεωτερικότητας μέσα στο οποίο αναδύθηκε ο συγκεκριμένος προβληματισμός. Η αμφισβήτηση των θεοκρατικών καθεστώτων, η επαναδιαπραγμάτευση της έννοιας της φύσης, η επικράτηση του ατομισμού στην επιστήμη και τη φιλοσοφία, η άνοδος της αστικής τάξης και οικονομίας, η πρόταση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας είναι μερικές από τις συνθήκες που οδήγησαν στη διατύπωση του προβλήματος του γούστου και στη διαμόρφωση των πιθανών λύσεών του: από την πλειοψηφική πρόταση του David Hume στο δοκίμιο «Περί του προτύπου του γούστου» (1757) στο αίτημα για καθολική ισχύ της αισθητικής κρίσης του Immanuel Kant στην *Κριτική της κριτικής δύναμης* (1790). Τέλος, αναδεικνύονται ορισμένα από τα προβλήματα που ενδημούν τόσο στη δημοκρατική θεωρία, όσο και στην αισθητική φιλοσοφία.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Σ. ΠΟΥΛΟΣ

αναπληρωτής καθηγητής, Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας
της Τέχνης, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών

***Δύο ενδεικτικά παραδείγματα δημιουργικής
αναμέτρησης της τέχνης με την ιστορία και
την κοινωνία: τα παλίμψηστα του Μαρσέλ Προυστ
και του Άμπν Βάρμπουργκ***

Αποδεχόμαστε, εν γένει, την ιδέα πως η τέχνη, όπως και, με διαφορετικό τρόπο, η επιστήμη, η φιλοσοφία, η θρησκεία, η πολιτική κ.ά., αναμετρώνται ενίοτε δημιουργικά με τον εκάστοτε κοινωνικό ή ιστορικό περίγυρο, αναδιαμορφώνοντάς τον. Ωστόσο, το “ποιητικό” ερώτημα που ευνόητα εγείρει η αποδοχή αυτή έχει να κάνει με το πώς επιτελείται η δημιουργική αυτή αναμέτρηση, δηλαδή με το κατά πόσο είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε ακριβέστερα την έννοια της δημιουργικότητας.

Ορισμένα καλλιτεχνικά, συγγραφικά ή στοχαστικά εγχειρήματα του 20ού αιώνα χαρακτηρίζονται από μια αταλάντευτη βούληση για την καταγραφή της ποιητικής αυτής επίνιας. Δεν είναι λίγα τα παραδείγματα που έρχονται αυθόρμητα στο μυαλό μας: ο Πικάσσο, ο Αϊζενστάιν, ο Τζιακομέτι, ο Καβάφης, ο Πεσσόα, ο Βαλερύ, ο Μερλώ-Ποντύ, ο Μουζίλ, ο Μπέκετ κ.ά.

Στην ανακοίνωση θα εξεταστούν δύο λιγότερο γνωστά –και εντούτοις άκρως ενδεικτικά– παραδείγματα, τα παλίμψηστα που συγκροτούν τα γραπτά του Γάλλου συγγραφέα Μαρσέλ Προυστ (1871-1922) και του Γερμανού θεωρητικού της τέχνης Άμπν Βάρμπουργκ (1866-1929), από τα τέλη του 19ου αιώνα έως τις πρώτες δεκαετίες του 20ού. Η συνοπτική αυτή συγκριτική εξέταση θα σταθεί σε τέσσερα κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα: καλειδοσκοπική εκτύλιξη κάποιων συστάδων από εικόνες, εκφορά ενός έμμεσου λόγου αναφορικά με την καλλιτεχνική έκφραση, εστίαση στο ζήτημα του ύφους, κατασκευή ενός δυνητικού χώρου, που παράγει την προσίδια

χρονικότητά του. Το αποτέλεσμα είναι ότι, μέσα από αυτά τα παλίμψηστα, αναδύονται δύο έργα-“λευκώματα”, τα οποία, καθώς συναλλάσσονται συγχρόνως με τον καιρό, τη διάρκεια και τον αιώνα, καθώς στήνουν έναν ξέφρενο *Χορό για τη μουσική του Χρόνου* και καταγράφουν με ακρίβεια την έγχρονη διάσταση της δημιουργικής διαδικασίας, υπαινίσσονται την ανάγκη για μια ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών και για μια περαιτέρω διεύρυνση των δημοκρατικών δικαιωμάτων.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΧΑΤΖΗΜΩΥΣΗΣ

αναπληρωτής καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της
Επιστήμης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ο εκτεθειμένος εαυτός

Ένα σημαντικό βίωμα, το οποίο όμως στην εποχή μας αρκετοί πολίτες αποφεύγουν να συζητούν, είναι το συναίσθημα της ντροπής. Πρόκειται για ένα θυμικό φαινόμενο που εγείρεται όταν τα όρια μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου καταλύονται με τρόπο που αφήνει έκθετο τον εαυτό. Στην ανακοίνωση θα διερευνηθεί, μέσω παραδειγμάτων από τις εικαστικές τέχνες, γιατί το φαινόμενο της ντροπής, αν και δημόσιο, δεν είναι επιφανειακό: στη ντροπή θίγεται κάτι που οι ίδιοι αξιολογούμε ως πολύτιμο. Θα υποστηριχθεί, τέλος, ότι η έκθεση στο αποδοκιμαστικό βλέμμα του άλλου συνιστά, κάποιες φορές, αφορμή αυτεπίγνωσης μιας αποτυχίας σε επίπεδο αυτονομίας, κι ως εκ τούτου, φέρει συνέπειες για το πώς διάγει κανείς τον βίο του, όχι μόνο ως ιδιώτης αλλά και ως έλλογο υποκείμενο στο πεδίο της πολιτικής.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΟΥΤΣΑΚΗΣ

επίκουρος καθηγητής, Νομική Σχολή, Εθνικό και
Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Κράτος και τέχνη: διάπλαση των πολιτών, δικαιώματα των ατόμων

Η ιστορία του 20ού αιώνα είναι διδακτική, καθώς είναι πολλά τα παραδείγματα πολιτικών δυνάμεων και κυβερνήσεων που ενέταξαν ευθέως την καλλιέργεια των Καλών Τεχνών στο πολιτικό τους πρόγραμμα ή τις αρμοδιότητες του κράτους. Και είναι πολλές οι περιπτώσεις όπου η ανάληψη από το κράτος τέτοιων αρμοδιοτήτων οδήγησε στον πολιτικό αυταρχισμό ή/και στην αφυδάτωση της καλλιτεχνικής έμπνευσης.

Η ιστορία όμως δεν είναι δεσμευτική. Και οι Καλές Τέχνες, κι ευρύτερα η τέχνη, δίνουν νόημα στη ζωή πολλών ανθρώπων. Έτσι τίθεται μια σειρά από ερωτήματα: οφείλει ή, έστω, έχει την εξουσία το κράτος να παρεμβαίνει στο πεδίο της καλλιτεχνικής δημιουργίας; Κι, αν ναι, γιατί και πώς; Κι ακόμη: πώς συνδέονται οι όποιες αρμοδιότητες του κράτους με τη δυνατότητα που καθένας έχει να διαπλάθει όπως θέλει τη ζωή του;

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

πρόεδρος Διεθνούς Ομοσπονδίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
(International Federation for Human Rights), αναπληρωτής
καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο
Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Το “λογοκριτικό παράδοξο”

Παρά τα φαινόμενα που κατατάσσουν τη λογοκρισία ως μια στιγμή ανελευθερίας, η λογοκρισία είναι, πρωτίστως, μια στιγμή ανισότητας. Συνηθίζουμε λοιπόν να εννοιολογούμε τους περιορισμούς στην εκφορά καλλιτεχνικού λόγου με όρους που παραπέμπουν στην παραβίαση της ελευθερίας της

έκφρασης ή μιας ειδικής εκφοράς της που είναι η ελευθερία της τέχνης.

Υπό αυτήν την έννοια, η θεωρία του πολιτικού φιλελευθερισμού, είτε μέσα από σταθμίσεις, είτε μέσω της αναγνώρισης αγαθών που δεν σταθμίζονται, επιχειρεί να βρει τους ελάχιστους ενδεδειγμένους «περιορισμούς σε μια δημοκρατική κοινωνία» κατά το άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Είναι όμως μόνο θέμα “ελευθερίας”; Μήπως η μονοσήμαντη ανάδειξη της “ελευθερίας” ουσιαστικά παραμελεί ως και αποκρύπτει ότι οι περιορισμοί στην έκφραση είναι ίδιον εξουσιαστικών σχέσεων στις πολιτικές κοινότητες; Και επομένως, περισσότερο θέμα ισότητας παρά ελευθερίας; Μεταξύ ιδανικά ίσων, λογοκρισία δε νοείται καθώς είναι η άνιση νομή εξουσίας που επιτρέπει την επιβολή της.

Από την άλλη, ιστορικά τουλάχιστον, όλα τα προγράμματα υλοποίησης ενός σχεδίου πολιτικού εξισωτισμού προϋποθέτουν και υλοποιούν σκληρή λογοκρισία. Μόνο μέσω του άκαμπτου περιορισμού ατομικών δικαιωμάτων –δικαιώματα που πιστοποιούν αυτή την άνιση νομή εξουσίας– λογίζεται ως πολιτικά δυνατή η υλοποίηση της αρχής της ισότητας.

Αυτό ορίζουμε ως “λογοκριτικό παράδοξο”: η λογοκρισία είναι στιγμιά ανισότητας, η άρση της οποίας κατεξοχήν προσφεύγει στη λογοκρισία.

Β΄ ΣΥΝΕΔΡΙΑ: 19ος αιώνας: επαναστάσεις, αντεπαναστάσεις και ο ρόλος του καλλιτέχνη

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΡΑΣΙΔÁΚΗ

αναπληρώτρια καθηγήτρια, Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και
Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Οι Γερμανοί ποιητές και το κράτος (τους)

Στην ανακοίνωση θα εξεταστούν η σχέση καλλιτέχνη και πολιτικής αλλά και η αντιμετώπιση του καλλιτέχνη/διανοουμένου από το κράτος στη Γερμανία του 19ου αιώνα.

Σύμφωνα με τον γερμανιστή Robert Minder, οι Γερμανοί λογοτέχνες του 19ου αιώνα μπορούν να διαχωριστούν σε δύο κατηγορίες: τους «ποιητές» που καλλιεργούν τον έντεχνο λόγο και πραγματεύονται τις αιώνιες αξίες, και εκείνους που αποκαλούνται συγκαταβατικά «απλοί συγγραφείς», οι οποίοι εγκαταλείπουν τις «υψηλές σφαίρες» και καταπιάνονται με τα επίγεια. Αυτό που διαφοροποιεί τους δύο αυτούς τύπους είναι η εμπλοκή τους με το ιστορικο-πολιτικό γίνεσθαι της εποχής τους και η αντίληψή τους για τον ρόλο του καλλιτέχνη.

Η διάκριση αυτή, μεταξύ «ποιητή» και «απλού συγγραφέα», θα συσχετιστεί στην ανακοίνωση με το γερμανικό (όπως το αποκαλεί ο ιστορικός Osterhammel) φαινόμενο του Bildungsbürger, του καλλιεργημένου αστού, που αντλεί την αυτοσυνείδησή του από τη μόρφωσή του και ο οποίος, κατά κανόνα, απέχει της πολιτικής. Η αρχή θα γίνει με τον αντίκτυπο της Γαλλικής Επανάστασης στους Γερμανούς διανοουμένους, τις πατριωτικές εξάρσεις στο πλαίσιο των Ναπολεόντειων Πολέμων και τις συνέπειες της πολιτικής της παλινόρθωσης μετά το Συνέδριο της Βιέννης το 1815. Θα επισημανθεί η στάση των καλλιτεχνών/διανοουμένων έναντι των επαναστάσεων του 1830 και του 1848 και η ανακοίνωση θα ολοκληρωθεί με την αναφορά σε δύο ενοχλητικούς «απλούς συγγραφείς», τον Heine και τον Büchner.

Λίζυ Τσειριμόκου

ομότιμη καθηγήτρια Φιλοσοφικής Σχολής, Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

«Σαν πιστολιά σε κονσέρτο...»

Αν δώσουμε βάση στη σχετική ρήση του Σταντάλ («η πολιτική στο μυθιστόρημα είναι σαν ακούγεται μια πιστολιά στη μέση ενός κονσέρτου»), το κονσέρτο του 19ου αιώνα σκεπάστηκε από αρκετές ομοβροντίες, και όχι απλές πιστολιές. Οι ποικίλες καθεστωτικές (και διόλου αναίμακτες) αλλαγές αμαύρωσαν ή γονιμοποίησαν το καλλιτεχνικό τοπίο; Στον απολογισμό του περιπετειώδους αυτού αιώνα, τι κομίζει η αναπαράσταση της εξέγερσης ή η εξέγερση ως καλλιτεχνική στάση; Απαντήσεις, μέσω Φλωμπέρ, Μπωντλαίρ, Ρεμπώ, Κουρμπέ κ.ά.

ΓΙΑΝΝΑ ΔΕΛΗΒΟΡΙΑ

δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας

«Πρὸς τέρψιν τῶν περισταμένων»: ὀψεις τῆς ψυχικῆς ἀσθένειας στὴν πεζογραφία τοῦ 19ου αἰῶνα

Ο «μακρὺς» 19ος αἰώνας δικαίως θεωρεῖται ἡ ἐποχὴ τῶν ἐπαναστάσεων. Μεταξὺ τῶν ἐπαναστάσεων αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ ἡ λεγόμενη “ψυχιατρικὴ ἐπανάσταση”, ἡ ὁποία, στὸν ἀπόηχο τῶν διδαγμάτων τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῶν ἐνρύτερων πολιτικο-κοινωνικῶν ἀνακατατάξεων ποὺ σημειώθηκαν στὴν Ἑυρώπη, μετέβαλε ριζικὰ τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο ἀντιμετωπιζόταν ἕως τότε ἡ ψυχικὴ ἀσθένεια. Νέες θεωρίες διατυπώθηκαν, νέες θεραπείες ἐφαρμόστηκαν, νέα χαρακτηριστικὰ ἀποδόθηκαν στὸ πρόσωπο τοῦ “τρέλου”, καθὼς ἡ ψυχιατρικὴ ἀνδρώθηκε ὡς ἐπιστῆμη, ἀναποκρινόμενη σε συγκεκριμένες κοινωνικὲς καὶ ἰδεολογικὲς προσδοκίες.

Η ανακοίνωση εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο ο «κυρίαρχος» λόγος της ψυχιατρικής διηθείται σε χαρακτηριστικά κείμενα της πεζογραφίας της εν λόγω περιόδου. Η αναπαράσταση της τρέλας διαπλέκει μια σειρά από ζητήματα, τα οποία αφορούν τόσο την ένταξη στην “κανονικότητα”, όσο και την αντίσταση σε αυτήν (η λογοτεχνία, άλλωστε, αποτελεί προνομιακό κάτοπτρο των εντάσεων και των αντιφάσεων μιας εποχής). Από τον ρομαντισμό έως τον νατουραλισμό, η ένταξη του “πάθους” της τρέλας στη ρητορική του κειμένου (δι)εγείρει μια σειρά από δίπολα: υγεία και ασθένεια, ηθικότητα και εξαχρέωση, πολιτισμός και βαρβαρότητα, λογική και ευαισθησία, είναι ορισμένα μόνο από αυτά.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΓΚΙΟΥΡΑΣ

καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης

**«Θα έπρεπε να είσαι περισσότερο σαιξπηρικός...».
Ο Marx, ο Lassalle και η λογοτεχνία
της νεωτερικότητας**

Στο πλαίσιο της επεξεργασίας των αποτελεσμάτων και επιπτώσεων της αποτυχημένης επανάστασης του 1848, ο Ferdinand Lassalle θα δημοσιεύσει το 1859 το θεατρικό δράμα με τίτλο «Φραντς φον Ζίκινγκεν», με χαρακτήρες από την περίοδο των πολέμων της Μεταρρύθμισης και με σχετικά σαφείς αναφορές στους ταξικούς συσχετισμούς της σύγχρονης ιστορίας. Αφού μελετήσει το έργο, ο Karl Marx θα διατυπώσει από το Λονδίνο επιστολογραφικά την άποψή του στον Lassalle (θα ακολουθήσει, ένα μήνα αργότερα, και ο Friedrich Engels). Η κριτική του Marx θα προκαλέσει μια μακροσκελή απάντηση του Lassalle, ξεκινώντας αυτό που δεκαετίες αργότερα ο Georg Lukács θα ονομάσει την «περί του Ζίκινγκεν διένεξη» (Sickingen Debatte). Μέσα από τον σχολιασμό του έργου του Lassalle αναδεικνύονται ζητήματα ερμηνείας και

σύλληψης της τραγικότητας της ιστορίας, ενόψει της συγκρουσιακής φύσης των νεωτερικών κοινωνιών· παράλληλα, αναδιατυπώνεται με θεμελιώδη τρόπο το ερώτημα για τη θέση της μεμονωμένης προσωπικότητας στην ετερογονία των ιστορικών συμβεβηκότων, καθώς και η δυνατότητα αισθητικής-καλλιτεχνικής έκφρασης αυτής ακριβώς της θέσης. Το γεγονός, επίσης, ότι το έργο του Lassalle δημοσιεύεται την ίδια περίοδο με την ολοκλήρωση της πρώιμης ερευνητικής φάσης για τη μαρξική κριτική της πολιτικής οικονομίας, στοιχειοθετεί το ερώτημα για τη δυνατότητα εφαρμογής της εμμενούς κριτικής στο πεδίο της αισθητικής –ένα ερώτημα το οποίο ουσιαστικά ο Marx διατυπώνει και απαντά ο ίδιος.

Παρασκευή, 8 Δεκεμβρίου 2017

Γ΄ ΣΥΝΕΔΡΙΑ: Υπάρχουν «μικρόψυχοι καιροί για την τέχνη»; Μεταξύ δύο πολέμων

MICHAEL LÖWY

κοινωνιολόγος, φιλόσοφος, επίτιμος διευθυντής ερευνών,
Centre National de la Recherche Scientifique

What is romantic anticapitalism?

Following some insights of Georg Lukacs, Ernst Fischer, EP Thompson and others, one can propose the following definition of Romanticism: a worldview, present in art, literature, philosophy, politics, etc., which represents a cultural protest against modern Western capitalist civilisation, in the name of a real or imaginary past. Past social, cultural or religious values are opposed to the disenchantment of the world, and

the quantification of life in bourgeois society. The Romantic world-view appears in the middle of the 18th Century – Jean-Jacques Rousseau can be considered as one of its Founding Fathers – but continues until today. Romantic anticapitalism can take conservative or revolutionary forms: among the later one can find heterodox Marxists such as Walter Benjamin, Ernst Bloch or José Carlos Mariategui. One of its most important manifestations in the 20th Century is the Surrealist Movement, which has categorically rejected, since its origin, the Western capitalist civilisation. One key Romantic *topos*, which runs from Rousseau to the Surrealists, is the fascination for the Savage cultures and ways of life.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ
καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Πρωτοποριακά κινήματα με ισχυρή πολιτική διάσταση: Dada και υπερρεαλισμός

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, για τον οποίο θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι οδήγησε και στον δεύτερο και που υπό αυτή την έννοια σκίασε το πρώτο μισό του 20ού αιώνα, οφειλόταν μεταξύ πολλών άλλων και στο ότι η Αριστερά στις ευρωπαϊκές χώρες (Δεύτερη Διεθνής, σοσιαλιστικά και εργατικά κόμματα, συνδικαλιστικές οργανώσεις) επέλεξε να ακολουθήσει μια «πατριωτική» και όχι μια «διεθνιστική» γραμμή πλευσης. Κατά του πολέμου άρθρωσαν καταγγελτικό λόγο ορισμένοι διανοούμενοι και στελέχη της Αριστεράς, όπως και ανεξάρτητοι διανοούμενοι, λογοτέχνες και καλλιτέχνες. Δύο σημαντικά πρωτοποριακά κινήματα προέκυψαν στο πλαίσιο αυτής της στάσης, το ένα κατά τη διάρκεια του πολέμου και το άλλο αμέσως μετά τη λήξη του: συγκεκριμένα το κίνημα Dada και το κίνημα του υπερρεαλισμού. Από το

Cabaret Voltaire στη Ζυρίχη το 1916 οι, μεταξύ άλλων, Ball, Tzara, Huelsenbeck ξεκίνησαν το κίνημα Dada και διαμόρφωσαν τον ανατρεπτικό του λόγο. Σύντομα ακολούθησε το κίνημα του υπερρεαλισμού, υιοθετώντας έναν επαναστατικό χαρακτήρα, ο οποίος γίνεται αντιληπτός και εκτός Γαλλίας, σε ευρωπαϊκά συμφραζόμενα που διαθέτουν διαφορετική παράδοση. Ο υπερρεαλισμός χτύπησε προκλητικά τον γαλλικό εθνικισμό και ρεβανσισμό, φωνάζοντας «ζήτω η Γερμανία» στο Παρίσι της δεκαετίας του 1920, και τόνισε ότι «δεν φοβάται να καταστεί δόγμα της απόλυτης εξέγερσης, της πλήρους ανυποταγής, της δολιοφθοράς». Επίσης, κατά τη δεκαετία του 1930 άσκησε δριμύτατη κριτική στον φασισμό και τον ναζισμό. Η ανακοίνωση θα παρακολουθήσει την πορεία αυτών των κινημάτων στην Ευρώπη, την έλευση του δευτέρου στην Ελλάδα κατά την κρίσιμη δεκαετία του 1930 και την εξέλιξή του.

ΚΩΣΤΑΣ ΣΤΑΜΑΤΗΣ

καθηγητής, Τμήμα Νομικής, Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

***Η Ρωσική Πρωτοπορία:
από την πειραματική τέχνη σε τέχνη
υπηρετική της τεχνικής***

Η Ρωσική Πρωτοπορία προκατέλαβε και ακολούθως συμπορεύθηκε με ένα σπουδαίο κοινωνικό πειραματισμό. Πριν ακόμη εκραγεί η Οκτωβριανή Επανάσταση, η Ρωσική Πρωτοπορία είχε στραφεί αποφασιστικά σε ανεικονικό πειραματισμό, ταυτόχρονα με τη λαχτάρα «η τέχνη να γίνει ζωή». Τα δύο αυτά καινοτόμα στοιχεία δονούνταν από την προσδοκία γενικής χειραφέτησης της κοινωνίας.

Νωρίς οι καλλιτέχνες σαηγευτήκαν από τον οραματισμό για κοσμογονική αλλαγή, κάνοντας τέχνη πέρα από τα όρια

της αναπαράστασης και τις αισθητικές καθηλώσεις της. Παρά τις όχι αμελητέες διαφορές τους, τόσο ο σουπρεματισμός του Μάλεβιτς, όσο και ο κονστρουκτιβισμός του Τάτλιν, θα εναποθέσουν μεγάλες ελπίδες στην πρόοδο της τεχνικής, στον εκμηχανισμό κοινωνίας και οικονομίας.

Έκτοτε, όμως, ανοίγει ο δρόμος η πειραματική τέχνη να καταστεί υπηρετική της τεχνικής, ως αλλότρια σκοπιμότητα. Ένα βήμα παραπέρα, ο προντουκτιβισμός θα διακηρύξει ότι η τέχνη οφείλει πρωτίστως να είναι «χρήσιμη». Η καθιέρωση του λεγόμενου σοσιαλιστικού ρεαλισμού, από τη μία πλευρά θα μεταστρέψει την εθελούσια στράτευση των καλλιτεχνών υπέρ της τεχνικής προόδου σε καθήκον καθεστωτικής αισιοδοξίας. Ενώ από την άλλη πλευρά θα θεωρεί προγραμματικά ύποπτη την αφηρημένη τέχνη, επιβάλλοντας ως αισθητικό κανόνα την εκθειαστική απεικόνιση. Έτσι, η αυταρχική διάψευση της ανθρώπινης χειραφέτησης υπό τον σταλινικό ολοκληρωτισμό θα οδηγήσει τελικά στην ανελεύθερη κατάλυση της δυνατότητας η ζωγραφική και η γλυπτική να αποτυπώνουν κάποια υπερβατική αισθητική αξία στα έργα τους.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
αναπληρωτής καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας,
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Ο Γκράμσι διαβάζει τον Μακιαβέλι. Η τέχνη της ανάγνωσης και η τέχνη της δημοκρατίας

Η ανακοίνωση θα ασχοληθεί με τον τρόπο που διάβασε ο Αντόνιο Γκράμσι τον *Ηγεμόνα* του Μακιαβέλι, στην περίοδο του Μεσοπολέμου. Θα γίνει ιδιαίτερη αναφορά στην επιλογή του Γκράμσι να χαρακτηρίσει τον *Ηγεμόνα* ως «πολιτικό μανιφέστο». Η ειδολογική αυτή επιλογή οδηγεί τον Γκράμσι σε μια ενδιαφέρουσα αναγνωστική πρακτική, η οποία εντάσσει τον *Ηγεμόνα* μέσα σε μια ορισμένη «δημοκρατική» πρόσλη-

ψη του Μακιαβέλι. Μπροστά στην άνοδο του φασισμού και επηρεασμένος από τις λογοτεχνικές μελέτες που γράφει την ίδια περίοδο στη φυλακή, ο Γκράμσι αναδεικνύει την ανάγνωση όχι μόνο ως οργανικό τμήμα της πολιτικής σκέψης και πράξης αλλά και ως κεντρική αξία της ίδιας της δημοκρατίας.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
καθηγητής, Νομική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Το πολιτικό αγαθό της τέχνης και οι ιδιομορφίες του

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ ΑΜΠΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ
ομότιμη καθηγήτρια Φιλοσοφικής Σχολής, Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ο Στέφαν Γκεόργκε: η άνοδος και η πτώση του “ποιητή-προφήτη”

Ο Στέφαν Γκεόργκε, συμβολιστής, εξάιρετος στυλίστας και ανανεωτής του γερμανικού ποιητικού λόγου, θεωρήθηκε από πολλούς ο πιο σημαντικός ποιητής της Γερμανίας τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Ήταν εκείνος που αναβίωνε τον ρόλο του ποιητή-προφήτη, όπως τον γνώρισε ο 19ος αιώνας. «Στη φωνή του αναγνωρίζουμε τον ποιητή-προφήτη», έγραφε ο Μπένγιαμιν το 1933, αλλά ταυτόχρονα εξέφραζε σοβαρές αντιρρήσεις για την ιδεολογικοποίηση συμβόλων και μύθων από τον Γκεόργκε που κατά τη γνώμη του εξυπηρετούσαν έναν αμφίβολο και αντιδραστικό μεσσιανισμό, υποταγμένο στις δυνάμεις της εξουσίας. Ο Γκεόργκε μετά τον πόλεμο αμφισβητήθηκε έντονα για τις ιδέες του. Ένας

από τους πρώτους επικριτές του, το 1942, ήταν ο Έλληνας φιλόσοφος και ποιητής Δημήτριος Καπετανάκης, πρώην θαυμαστής του.

Η περίπτωση του Στέφαν Γκεόργκε μας δίνει την αφορμή να εξετάσουμε ζητήματα σχετικά με την εκκοσμικευμένη μυθολογία του ποιητή-προφήτη στα ποιητικά ρεύματα και κινήματα του Μεσοπολέμου.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΟΥΡΝΙΚΙΩΤΗΣ

καθηγητής, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών,
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Πολιτική και αρχιτεκτονική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου

Με ποιο τρόπο ανταποκρίθηκε η αρχιτεκτονική στις μεγάλες κοινωνικές και ιδεολογικές ανάγκες που είχε να αντιμετωπίσει στη διάρκεια του Μεσοπολέμου; Το ερώτημα δεν είναι εύκολο να απαντηθεί, κυρίως επειδή η αρχιτεκτονική δεν είναι τόσο έκφραση προσωπικής τέχνης, όσο έντεχνη κατασκευή κελυφών που οφείλουν να στεγάσουν επιτακτικές λειτουργίες. Η επιλογή των λειτουργιών που πρωτεύουν και η γλώσσα των μορφών που θα “μιλήσουν” τα κτίρια όταν τις στεγάσουν είναι όμως μια πολιτική πράξη επίσης. Και αυτό συμβαίνει σε ένα βαθμό στα ιδιωτικά αλλά κυρίως στα δημόσια έργα, στα οποία η αρχιτεκτονική έκφραση είναι μια ρητορική της εξουσίας. Οι κρίσεις και οι πολιτικές μεταπτώσεις που γνώρισε ο ελληνικός Μεσοπόλεμος, από τη Μικρασιατική Καταστροφή, στη δημοκρατία και τη μεταξική δικτατορία συναντούν την αρχιτεκτονική ως στέγαση προσφύγων, εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, κοινωνική πρόνοια και αστική πολυκατοικία. Στα επίπεδα αυτά μπορούν να χαρτογραφηθούν αντίστοιχα ο πολιτικός λόγος της αρχιτεκτονικής και η αρχιτεκτονική της δημοκρατίας.

Η λεωφόρος Συγγρού ως πεδίο και σύμβολο του ελληνικού εκσυγχρονισμού

Μέσα από τη μελέτη του παραδείγματος της λεωφόρου Συγγρού στην Αθήνα και τη συμβολή αρχαιακού υλικού και πρόσφατων θεωρητικών προσεγγίσεων, η ανακοίνωση παρακολουθεί τις μετατοπίσεις, τις εντάσεις και τις συγκρούσεις που σχετίζονται με την παραγωγή του μοντέρνου χώρου στην Ελλάδα στο πέρασμα από τον 19ο στον 20ό αιώνα. Η ανακοίνωση ξεκινά τον 19ο αιώνα, όποτε συγκροτούνται οι σύγχρονες θεωρίες του αστικού σχεδιασμού, και κλείνει με την περίοδο του Μεσοπολέμου, περίοδο κατά την οποία παίρνει συγκροτημένη μορφή στην Ελλάδα η ιδέα του εκσυγχρονισμού μέσω της κατασκευής αστικών και μεταφορικών υποδομών. Σε αυτό το πλαίσιο διερευνά πώς έγινε αντιληπτή και πώς υλοποιήθηκε στην Ελλάδα η ιδέα του τεχνικού εκσυγχρονισμού και πώς αυτή αρθρώθηκε με την ιδέα της προόδου, την αστική και την περιφερειακή ανάπτυξη, τα συμφέροντα αλλά και τις προσδοκίες χειραφέτησης ευρύτερων κοινωνικών ομάδων. Άλλωστε, όπως υποστηρίζεται η σύνδεση της υποδομής με την πόλη, την καθημερινότητα και τις αντιλήψεις των ανθρώπων μπορεί να ανοίξει διόδους για τη μελέτη της νεωτερικότητας και των μορφών που πήρε σε διαφορετικά συμφραζόμενα, όπως αυτό της ευρωπαϊκής περιφέρειας.

Δ΄ ΣΥΝΕΔΡΙΑ: *Οδεύοντας προς το σύγχρονο*

ΕΥΑ ΣΤΕΦΑΝΗ

σκινοθέτης, αναπληρώτρια καθηγήτρια, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ντοκιμαντέρ και δημοκρατία εν δυνάμει

Η ανακοίνωση θα επικεντρωθεί σε ζητήματα που αφορούν το ντοκιμαντέρ ως εργαλείο προάσπισης ή καταστρατήγησης της δημοκρατίας. Ο κινηματογράφος και δη το ντοκιμαντέρ δεν αποτελεί απεικόνιση αλλά ερμηνεία της πραγματικότητας. Εκκινώντας από αυτήν την παραδοχή, θα παρατεθούν ιστορικά παραδείγματα στα οποία ο κινηματογράφος του πραγματικού έχει συνδεθεί, άλλοτε με προπαγανδιστικές πρακτικές, και άλλοτε με προσπάθειες προάσπισης του δημοκρατικού πολιτεύματος και της ατομικής ελευθερίας. Για παράδειγμα, ποιες είναι οι διαφορετικές κινηματογραφικές στρατηγικές που επιστρατεύονται στις ταινίες των Leni Riefenstah και Τζίγκα Βερτόφ για να προπαγανδίσουν το καθεστώς; Πώς κατορθώνει ο Frederic Wiseman, μέσω της ταινίας του «Titicut Follies» να καταγγείλει και να αλλάξει τις πρωτόγονες συνθήκες ψυχιατρικών ασύλων στις ΗΠΑ της δεκαετίας του 1960; Χρησιμοποιεί “αντιδημοκρατικές μεθόδους” ο Michael Moore στις ταινίες του με άλλοθι την προάσπιση της δημοκρατίας; Τέλος θα γίνει αναφορά στην πληθώρα ελληνικών παραδειγμάτων της τελευταίας δεκαετίας που έχουν ως θεματολογία τη δημοκρατία σε μια προσπάθεια αποτίμησης του φαινομένου.

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΚΟΤΖΙΑ
κριτικός λογοτεχνίας – δημοσιογράφος

Τι απέγιναν οι λογοτέχνες-διανοούμενοι στα τέλη του 20ού αιώνα;

Τον Μάρτιο του 1969 ο Γιωργος Σεφέρης έκανε την περίφημη αντιδικτατορική δήλωσή του και ένα μήνα αργότερα ακούστηκε από τους ξένους ραδιοσταθμούς η διαμαρτυρία των 18 συγγραφέων κατά των πολιτικών διώξεων της χούντας. Η πρωτοβουλία ήταν μια από τις πρώτες αντιστασιακές κινήσεις, οι οποίες συνέβαλλαν στο να περισωθεί η ελληνική αντιδικτατορική τιμή.

Το 1989 η Ελλάδα κλυδωνίστηκε από το σκάνδαλο της Τράπεζας Κρήτης. Στην πρώτη αυτή μεγάλη μεταπολιτευτική πολιτική κρίση, εκατόν πενήντα πέντε διανοούμενοι-καλλιτέχνες έδωσαν και πάλι το παρόν καταγγέλλοντας τη σπύλωση της δημοκρατίας. Μόνο που αυτή τη φορά η απήχηση της δημόσιας παρέμβασης ήταν, καθώς φαίνεται, περιορισμένη. Πώς εντέλει διαμορφώθηκε η στάση των Ελλήνων λογοτεχνών-διανοουμένων στα τέλη του 20ού αιώνα με δεδομένη τη συρρίκνωση του ρόλου τους σε ολόκληρη τη Δύση;

ΝΤΕΝΗΣ ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ιστορικός, θεωρητικός τέχνης, καλλιτεχνικός διευθυντής της Πινακοθήκης, των Συλλογών και Μουσείων του Δήμου Αθηναίων

Η φαντασία είναι η μνήμη του μέλλοντος

Η φαντασία καλλιεργείται μέσα από βιωμένες εμπειρίες του παρελθόντος. Αν θέλουμε να συλλάβουμε το αχανές του ωκεανού, του ουρανού ή ενός δρυμού, πρέπει να κοιτάξουμε ένα κύμα, ένα σύννεφο, ένα δέντρο, γράφει ο Σατωβριάνδος. Μπροσ στο αχανές, ένα ελάχιστο μέρος μπορεί να δώσει το μέτρο και το μέγεθος για τον νου.

Η δημοκρατία σε σχέση με την τέχνη καλλιεργεί τον τρόπο με τον οποίον αναγνωρίζουμε κυριολεκτικά ή μεταφορικά το κύμα, το σύννεφο ή το δέντρο ως εφελτήρια που επιτρέπουν στο ασύλληπτο παρελθόν να προβάλλεται ως βιωμένο παρόν. Να συλλαμβάνει το φευγαλέο παρόν ως προβολή της φαντασίας που αντιπαραθέτει στο αχανές του μέλλοντος, μιαν επερχόμενη μνήμη.

Η εύθραυστη σχέση που μοιραζόμαστε με τον όρο Δημοκρατία, δεν αποτελεί ακαδημαϊκή αναφορά στο ιστορικό παρελθόν. Όπως και η τέχνη, είναι σύγχρονη κοινωνική διεργασία και όραμα για το μέλλον. Η τέχνη μεταθέτει μέσα από τα έργα της, το αχανές του χρόνου στον βιοματικό χώρο του παρόντος και απευθύνεται σε εμάς ως άτομα. Με αυτόν τον τρόπο μας εξουσιοδοτεί, χωρίς να βγαίνουμε εκτός της κοινότητας, να συμβάλουμε μέσα από την υποκειμενικότητα του καθενός στη συνεχή διαπραγμάτευση των ορίων ανάμεσα στη φαντασία, το βίωμα και τη μνήμη. Οι συνεχείς ανατροπές ανάμεσα στα περάσματα αυτά, ενεργοποιούν τόσο την ανάγκη ερμηνείας, όσο και ανθίστανται σε κάθε τελική επεξήγηση.

Κάθε εποχή επανερμηνεύει τα έργα τέχνης μέσα από άλματα στον χρόνο και συνάπτει αυτή τη μυστηριακή σχέση ανάμεσα σε βιώματα, συναισθήσεις και μνήμες που συγκροτούν την ανθρώπινη συνείδηση, την ατομική ελευθερία, την ιστορική γνώση και την αντίσταση σε όποια ιδεολογική συρρίκνωση.

Ένας καλλιτέχνης σκέφτεται και εργάζεται με διαφορετικά δεδομένα από την εφημερίδα και την πληροφορία. Στο έργο του το επειγόν και το επίκαιρο υπάρχουν και στο πιο ασήμαντο και άσημο πράγμα. Το έργο χαράζει μια έμμεση διαδρομή στον χρόνο –δύσβατη ίσως για μερικούς– η οποία προκαλεί αντί μιας γενικόλογης αντίδρασης, μια εξειδικευμένη ατομική εμπειρία που κατοχυρώνει ένα διαφορετικό τρόπο σκέψης, ευαισθησίας, ύπαρξης.

Οι καλλιτέχνες αναζητούν σημεία που επιβιώνουν κάτω

από τη λήθη του χρόνου ως ενεργά μέρη μιας γλώσσας ακόμα σε θέση να προκαλέσουν τη φαντασία. Μια τέτοια διαδικασία θέτει το έργο στα όρια της σημασίας, άρα και στα όρια της κοινωνικής συνοχής. Η θέση του συνιστά την ασφαλιστική δικλείδα της Δημοκρατίας διότι αγγίζει τα απαράβατα όριά μας και μεταδίδει συγχρόνως την αίσθηση ενός άφατου και αχανούς κόσμου.

Η τέχνη μετατρέπει έτσι, τις συμβατικές διαδικασίες που αποτελούν τη βάση κάθε Δημοκρατίας, σε προκλήσεις που επιτρέπουν να συλλάβουμε το μέγεθος της δημιουργίας ως αντίβαρο στο μέγεθος της συμβατικότητας. Εξειδικεύει τη σχέση του ατόμου και του συνόλου, του ανθρωπισμού και του δικαίου. Η ανάγκη για δημοκρατία είναι σύμφυτη με την ανάγκη του καθενός να είναι κύμα, σύννεφο ή δέντρο μπρος στο αχανές του ωκεανού, του ουρανού ή του δάσους της πολιτείας. Μας μετατρέπει έτσι, από ψήγματα του παρελθόντος σε ζωντανές σημασίες της γλώσσας, σε οργανικά μέρη μιας συνολικής νοητικής κατασκευής που συνεχώς ανανεώνει την καταγραφή των διαφορών και των δυνατοτήτων μας.

ΒΙΚΤΩΡ ΑΡΔΙΤΤΗΣ

σκηνοθέτης, καθηγητής, Τμήμα Θεάτρου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Η επιστροφή του Χορού.

Μορφές συλλογικότητας στη σύγχρονη σκηνή

«Δεν ξέρω αν είναι κοντινή, αλλά θά 'ρθει μια μέρα που κάποιος θα μας βοηθήσει να αποκαταστήσουμε αυτό που το θέατρο έχει χάσει: ο Χορός θα εμφανιστεί ξανά στη σκηνή».

B. Μέγερχολντ (1910)

Στις αρχές του 20ού αιώνα, ένας μεγάλος Ρώσος σκηνοθέτης ευχήθηκε την επιστροφή του Χορού στη σκηνή. Έναν αιώνα μετά, είναι ίσως θεμιτό να υποστηρίξουμε ότι, κατά έναν

εντελώς παράδοξο τρόπο, η παραδοσιακή ατομική επίδοση του ηθοποιού στον ρόλο υποχωρεί και μια νέα ομαδικότητα αναφαίνεται. Όλοι επί σκηνής, με τραγούδια και βουβές δράσεις: ο θίασος κυριαρχεί ως υποκείμενο της σκηνικής δράσης. Αυτός ο νέος “Χορός” δεν έχει βέβαια σχέση με τα χαρακτηριστικά δραματικού προσώπου που διέθετε ο γνώριμος μας Χορός του αρχαίου δράματος, απαιτεί, ωστόσο, από την πλευρά των ηθοποιών ανάλογες αρετές: ταπεινότητα και διαθεσιμότητα σύμπραξης, άρνηση της διάκρισης των ρόλων σε πρώτους και δεύτερους, και πάνω απ’ όλα εξωστρέφεια και ευλυγισία στα υποκριτικά εργαλεία. Ας θεωρήσουμε τη δήλωση του θιάσου ως “Χορού” ως “βαθμό μηδέν” του παραστασιακού γεγονότος, ως ένδειξη και σύμπτωμα μιας απελευθέρωσης της σκηνής, κι ας αποδώσουμε τα δέοντα εύσημα στον Μπρεχτ και τις αναζητήσεις του.

Ωστόσο, δεν μπορούμε παρά να αναρωτηθούμε και να αντιπαραβάλουμε αυτά τα φαινόμενα με τις βαθύτερες κινήσεις στην κοινωνία και τη συλλογική συνείδηση. Είναι εδώ η δημιουργία επί σκηνής ενός “ουτοπικού” χώρου, πλασματικού έστω, σε αντιπαράθεση ή σε αντίβαρο με την εξάντληση των οραμάτων συλλογικότητας στις κοινωνίες; Ή μήπως, αντίθετα, δεν είναι παρά η φενάκη ενός νέου τελετουργικού που τυποποιεί τα πράγματα και στομώνει την προσωπική αναζήτηση; Εργαστήριο μιας νέας συνείδησης ή άλλοθι;

ΜΑΡΚΟΣ ΤΣΕΤΣΟΣ

καθηγητής, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Έντεχνη μουσική και δημοκρατία

Η προνομιακή μεταχείριση της δυτικής έντεχνης ή “κλασικής” μουσικής στη δημόσια πολιτική, αμφισβητείται σήμερα από τους θιασώτες τόσο της πλειοψηφικής, όσο και της πλου-

ραλιστικής αντίληψης περί δημοκρατίας, με το επιχείρημα, είτε του μειοψηφικού, είτε του ελιτιστικού χαρακτήρα της. Τουναντίον, η επικράτηση της εμπορευματικής δημοφιλούς μουσικής (popular music) στην κοινωνία και η προϊούσα διείσδυσή της στον ακαδημαϊκό χώρο χαιρετίζονται ως συμπτώματα μουσικού “εκδημοκρατισμού”. Υπογραμμίζοντας την ιδιαιτερότητα της μουσικής ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα (στις άλλες τέχνες το διακύβευμα είναι η πρωτοπορία τους, ενώ στη μουσική *συνολικά* η έντεχνη μορφή της), η ανακοίνωση προβαίνει καταρχάς σε κριτική επανεξέταση των αξιολογικών προκειμένων των παραπάνω αντιλήψεων περί δημοκρατίας, επισημαίνοντας τις εμπειριστικές, υποκειμενιστικές και ανορθολογικές τους αφετηρίες. Στη συνέχεια, επιχειρείται ανασκευή του περί ελιτισμού επιχειρήματος στη βάση της ιστορικής τεκμηρίωσης και αναδεικνύεται ο χειραφετητικός χαρακτήρας της δυτικής έντεχνης μουσικής, υποστηρίζοντας πως μόνο στη βάση μιας αξιακής αντίληψης περί δημοκρατίας και μιας κατανόησης της έντεχνης μουσικής ως κοινωνικού αγαθού μπορεί η τελευταία να ελπίζει σε μακροήμερευση της δημόσιας στήριξής της.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΙΩΑΝΝΪΔΗΣ

ιστορικός τέχνης, καθηγητής, Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών

Σώμα – Τέχνη – Δημοκρατία: από την Αναγέννηση στον Μοντερνισμό

Το πρώτο Εγώ είναι το Σωματικό Εγώ, θα πει ο Φρόντ. Αυτό το Εγώ “ταλανίζεται” ανάμεσα στο σωματικό σχήμα (περισσότερο μορφή) και τη σωματική εικόνα (περισσότερο περιεχόμενο). Στην πρόσβαση προς τις δύο αυτές έννοιες συμβάλλουν οι εικαστικές τέχνες.

Αυτό που θα παρουσιαστεί στην ανακοίνωση είναι –συ-

γκρίνοντας Αναγέννηση και Μοντερνισμό, και λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω έννοιες– ο τρόπος με τον οποίο μια ιδεολογία και πρακτική, αυτή της Δημοκρατίας στην προκειμένη περίπτωση, “ενσωματώνεται”, εγγράφεται δηλαδή στο ανθρώπινο σώμα.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΑΡΑΤΟΣ

ζωγράφος, επίκουρος καθηγητής, Τμήμα Εικαστικών
Τεχνών, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών

Ζωγραφίζοντας το “νέο αμερικανικό τοπίο τρόμου”. Η πολιτική στο έργο του Φίλιπ Γκάστον

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 το κλίμα ασφάλειας και επιτυχίας που κυριαρχούσε στην Αμερική, παρά τον Ψυχρό Πόλεμο, δίνει τη θέση του σε μια σειρά εκρηκτικών εξεγέρσεων: διαδηλώσεις ενάντια στον Πόλεμο του Βιετνάμ, αντιρατσιστικές διαμαρτυρίες, φεμινιστικές κινητοποιήσεις. Είναι η εποχή που ο Αμερικανοεβραίος ζωγράφος Φίλιπ Γκάστον θα εγκαταλείψει το εικαστικό ιδίωμα του αφηρημένου εξπρεσιονισμού, που του είχε προσπορίσει μεγάλη φήμη, προκειμένου να εκφράσει ζωγραφικά την ανησυχία του για την κοινωνικο-πολιτική πραγματικότητα που βίωνε στις ΗΠΑ.

Ο Γκάστον θα απορρίψει τις “απολίτικες” –αλλά στην πραγματικότητα συνδεδεμένες με τη φιλελεύθερη ιδεολογία– μορφολογικές αναζητήσεις της αμερικανικής αφάιρεσης, προκειμένου να αποτυπώσει στον καμβά τον κόσμο που τον περιβάλλει. Αποφασίζοντας πως “οι πίνακες πρέπει να λένε ιστορίες”, θα στραφεί σε μια ιδιαίτερη παραστατική θεματογραφία για να καταγγείλει την αυθαιρεσία της πολιτικής εξουσίας, αλλά και τη σιωπηρή συναίνεση των διανοουμένων και των καλλιτεχνών που απαρτίζουν τον κόσμο της τέχνης.

Στην ανακοίνωση θα επιχειρηθεί η παρουσίαση του έργου και των διλημάτων ενός καλλιτέχνη που «διακινδύνευσε μια

πλήρως ανεπτυγμένη καριέρα στη δυνατότητα εμπλοκής της τέχνης με την πολιτική πραγματικότητα» μέσα από την πράξη της ζωγραφικής.

Βλάσης Κανιάρης (1928-2011), *Μπούστο*, 1969
μικτή τεχνική σε γύψο, 70 × 48 × 10 εκ.
Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 805

ISBN: 978-618-5154-16-5